

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΞΕΝΑΓΗΣΗ ΣΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ ΑΠΟ ΔΙΑΠΡΕΠΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥΣ, ΤΟΝ Κ. ΑΝΤΩΝΗ ΒΑΣΙΛΑΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ Κ. ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΗ

Την Τετάρτη, 5 Απριλίου 2023, οι μαθητές και οι μαθήτριες των τμημάτων Β1 και Β2 του σχολείου μας, στο πλαίσιο του μαθήματος της Βυζαντινής Ιστορίας, είχαν τη μεγάλη τιμή να ξεναγηθούν στον επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο της Γόρτυνας αλλά και στα ερείπια της αρχαίας πόλης, που εκτείνονται στην ευρύτερη περιοχή των Αγίων Δέκα και της Μητρόπολης, από δύο πολύ σημαντικούς ανθρώπους του πολιτισμού του τόπου μας, τον κ. Αντώνη Βασιλάκη, αρχαιολόγο, επίτιμο Έφορο Αρχαιοτήτων και συγγραφέα, και την κ. Μαρία Μαρή, αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων και υπεύθυνη της περιοχής. Και οι δύο επιστήμονες έχουν αφιερώσει ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους για την ανάδειξη και προστασία του αρχαιολογικού χώρου της Γόρτυνας αλλά και άλλων περιοχών του τόπου μας.

Οι μαθητές επισκέφθηκαν το Ρωμαϊκό Ωδείο, το οποίο βρίσκεται στο βόρειο άκρο της αρχαίας Αγοράς της Γόρτυνας, δίπλα στο Ληθαίο ποταμό και αποτελεί ένα από τα καλύτερα του είδους του και το σημαντικότερο στην Κρήτη. Πρόκειται για ένα ημικυκλικό οικοδόμημα που χρησιμοποιήθηκε για μουσικές και θεατρικές παραστάσεις. Η κυκλική αυτή κατασκευή υπέστη πολλές μετατροπές από τα κλασικά χρόνια έως τον 1ο αι. μ. Χ, οπότε και έλαβε τη μορφή με την οποία σώζεται μέχρι σήμερα. Μικρές μετατροπές δέχθηκε και κατά τον 3ο-4ο μ.Χ αι., ενώ τον 6ο αι. μ. Χ εγκαταλείφτηκε η χρήση του ως Ωδείου και στο χώρο του παρασκηνίου του γίνονταν ταφές.

Κατά το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. ή τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. οι συνελεύσεις των Γορτυνίων πραγματοποιούνταν στην Αγορά, σε μια μεγάλη ανοιχτή έκταση. Κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ. στο χώρο της Αγοράς, όπου γινόταν οι συνελεύσεις, ανεγέρθηκε μια ασκεπής κυκλική κατασκευή, στους λαξευτούς λιθόπλινθους της τοιχοποιίας της είχε χαραχτεί η σύνοψη των νόμων λειτουργίας της πόλης της Γόρτυνας, που έμειναν γνωστοί ως Κώδικας της Γόρτυνας ή Μεγάλη Επιγραφή. Τμήμα της κυκλικής αυτής κατασκευής, που πιθανολογείται, ότι καταλάμβανε το χώρο του σημερινού Ρωμαϊκού Ωδείου, ενσωματώθηκε σε Ελληνιστικό ορθογώνιο κτήριο που ερμηνεύεται ως βουλευτήριο. Το κτήριο κατέρρευσε στα μέσα του 1ου

π.Χ. αιώνα και στη θέση του ανεγέρθηκε πλέον το Ρωμαϊκό Ωδείο, το οποίο ενσωμάτωσε στην κατασκευή του τον ημικυκλικό τοίχο με τη Μεγάλη Επιγραφή. Το σωζόμενο τμήμα του νομοθετικού κώδικα αποτελείται από 31-32 ενεπίγραφους λιθόπλινθους που σχηματίζουν 12 στήλες με 600 περίπου στίχους. Το κείμενο της επιγραφής είναι γραμμένο βουστροφηδόν, σε κρητική διάλεκτο. Αποτελεί την αρχαιότερη σωζόμενη στην Ευρώπη κωδικοποίηση παλαιότερων νόμων που αφορούν στο δημόσιο και ιδιωτικό δίκαιο (οικογενειακό, κληρονομικό και εμπορικό) και προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της αρχαίας πόλης και των ανθρώπων της, όπως πρωτοποριακές για τα δεδομένα της εποχής διατάξεις για την προστασία της ελευθερίας των γυναικών. Έχει χαρακτηριστεί ως «το πιο λαμπρό μνημείο της ελληνικής νομικής επιγραφικής».

Στη συνέχεια η κ. Μαρία Μαρή μας ξενάγησε στο ναό του Αγίου Τίτου, ο οποίος είναι κτισμένος στην καρδιά της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής Αγοράς της Γόρτυνας, και του ρωμαϊκού πομπικού δρόμου που οδηγούσε προς το Ωδείο, δίπλα στο Μητροπολιτικό ποταμό. Ο τρουλλαίος ναός, τα εντυπωσιακά ερείπια του οποίου βλέπουμε σήμερα, με τις τρίπλευρες πλευρικές αψίδες (αυθεντική είναι μόνο η βόρεια) είναι θεμελιωμένος στα λείψανα μιας απλής τρίκλιτης βασιλικής που ανεγέρθηκε κατά τον 6ο αι. μ.Χ, πιθανά ως μαρτύριο της πρώτης διδασκαλίας του Αποστόλου Τίτου στη Γόρτυνα και ως χώρος προσκυνήματος του λειψάνου του. Ο ναός κτίστηκε μετά την καταστροφή της βασιλικής από το σεισμό του 795μ.Χ. και πριν την αναζωπύρωση της εικονομαχικής κρίσης το 813μ.Χ. και παρέμεινε σε χρήση μέχρι την περίοδο της Βενετοκρατίας.

Η ξενάγηση συνεχίστηκε στην πεντάκλιτη βασιλική της Γόρτυνας, η οποία χτίστηκε στα χρόνια του Ιουστινιανού. Βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τον οικισμό της Μητρόπολης. Πρόκειται για τη σημαντικότερη παλαιοχριστιανική βασιλική της Κρήτης και μια από τις μεγαλύτερες της Ελλάδας. Βάσει του μεγέθους της, 60X30μ. χωρίς το αίθριο, αλλά και της πλούσιας διακόσμησής της ταυτίζεται με την έδρα της επισκοπής της Κρήτης. Η ανασκαφή της ξεκίνησε το 1979. Σήμερα είναι ορατά, ο κυρίως ναός, που χωριζόταν με κιονοστοιχίες σε πέντε κλίτη, ο άμβωνας με διπλή κλίμακα, ο νάρθηκας και η ανατολική στοά του αιθρίου καθώς και το Ιερό Βήμα, στην ημικυκλική κόγχη του οποίου διατηρούνται τα λείψανα της Αγίας Τράπεζας, του βαθμιδωτού συνθρόνου καθώς και του κυκλίου. Το δάπεδο του κεντρικού κλίτους κοσμούσαν με ψηφιδωτό, το οποίο διατηρείται σε μεγάλη έκταση. Το κτήριο ανεγέρθηκε στα μέσα του 6^{ου} αι. μ. Χ. από τον επίσκοπο Θεόδωρο, σύμφωνα με μια αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή που βρέθηκε στο αρχικό ψηφιδωτό δάπεδο. Ωστόσο, γνώρισε αλλεπάλληλες επισκευές και ανοικοδομήσεις, μια από τις οποίες έγινε επί επισκόπου Βετρανίου, σύμφωνα με αφιερωματική επιγραφή στο ανακαινισμένο τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου. Το μονόγραμμα του επισκόπου ήταν τοποθετημένο στα κιονόκρανα των υπερώων, δυο από τα οποία επαναχρησιμοποιήθηκαν αργότερα στο ναό του Αγίου Τίτου, ενώ άλλα δύο εντοπίστηκαν στα Μάταλα. Βόρεια της βασιλικής, υπήρχε το πολυτελές περίκεντρο βαπτιστήριο, η ροτόντα, η οποία, όπως και ο ναός, αποτελούσε τμήμα του επισκοπικού συγκροτήματος. Η βασιλική πιθανώς καταστράφηκε από τον σεισμό που έπληξε ολόκληρη την Κρήτη το 796 μ.Χ. Σήμερα, το μνημείο τέμνει ο επαρχιακός δρόμος προς το Λέντα,

Προχωρώντας προς τα ανατολικά, βρεθήκαμε στο ιερό του Πυθίου Απόλλωνα, το οποίο από τα τέλη του 7ου και κατά τον 6ο αι. π.Χ. , αποτελούσε το σημαντικότερο ιερό και το λατρευτικό κέντρο της Γόρτυνας, μέχρι την καθιέρωση του χριστιανισμού και την ανέγερση της πεντάκλιτης βασιλικής τα μέσα του 6ου αι. μ. Χ., όπως δείχνει το πλήθος των νομοθετικών κειμένων που κάλυπταν τους τοίχους και τις βαθμίδες του κρηπιδώματος. Ο ναός γνώρισε διαδοχικές μετασκευές και προσθήκες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, ενώ στα δυτικά του κατά τον 2ο αι. οικοδομήθηκε ένα μικρό θέατρο. Τους βυζαντινούς χρόνους, ο ναός είχε εγκαταλειφτεί και στον περιβάλλοντα χώρο του οικοδομήθηκαν οικίες και υδραγωγεία.

Αφήνοντας στ' αριστερά μας τα ερείπια της Βυζαντινής συνοικίας, με τις πλακόστρωτες οδούς, τις οικίες, και τις κρήνες προχωρήσαμε προς το συγκρότημα του Πραιτωρίου. Αποτελεί το μεγαλύτερο σε έκταση αρχαίο οικοδόμημα της Γόρτυνας, το οποίο ιδρύθηκε τον 1ο αι. π.Χ.. Ήταν έδρα Ρωμαίου πολιτικού διοικητή και δέχτηκε πολλές μετατροπές στην πορεία του χρόνου. Το συγκρότημα αποτελείται από τρεις τομείς, στο δυτικό που βρίσκεται η βασιλική αίθουσα, στον κεντρικό, που βρίσκονται οι θέρμες (λουτρά) και στον ανατολικό, που κατά τον 1ο αι. μ.Χ. κατασκευάστηκε ο μνημειώδης βωμός στον Ύψιστο Θεό, ο οποίος στη συνέχεια ενσωματώθηκε σε ναό αφιερωμένο στους θεοποιημένους Αυγούστους.

Το Πραιτώριο αποτελούσε το διοικητικό κέντρο της πρωτοβυζαντινής περιόδου. Κατά την περίοδο του επαρχιακού διοικητή Οικουμένιου Δοσίθεου Ασκληπιόδοτου, προστίθεται στο υφιστάμενο ήδη από τη ρωμαϊκή περίοδο συγκρότημα μια δικαστική βασιλική, η λεγόμενη βασιλική του Δοσίθεου, που κατέλαβε μέρος του συγκροτήματος των θερμών.

Η εκδρομή ολοκληρώθηκε με σύντομη ξεκούραση και φαγητό στο χωριό των Αγίων Δέκα.

Ευχαριστούμε θερμά τον κ. Αντώνη Βασιλάκη και την κ. Μαρία Μαρή, που με απέραντη αγάπη για το έργο τους και μεγάλη δοτικότητα προς εμάς, μας ταξίδεψαν στο χρόνο μέσα από την εξαιρετική αυτή ξενάγηση που μας πρόσφεραν. Τους είμαστε πραγματικά ευγνώμονες, για τον χρόνο που μας διέθεσαν και για την υπομονή τους...

Υπεύθυνη καθηγήτρια: Μπαλαμούτσου Μαγδαληνή (φιλόλογος)

Συνοδοί καθηγητές: Ευαγγελία Ραμουτσάκη (φιλόλογος),

Κατερίνα Χαριτάκη(φιλόλογος)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βασιλική Συθιακάκη: «Προκαταρκτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της αρχαιολογικής έρευνας στο ναό του Αγ. Τίτου Γόρτυνας κατά έτη 2013-2015», ΔΧΑΕ περ. Δ', τ. 40' 2019.
2. Βασιλική Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη: «Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Αγίου Τίτου της Γόρτυνας και η συμβολή τους στη χρονολόγηση του μνημείου», 11ο Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Ρέθυμνο 2011.
3. Β. Συθιακάκη, Μ. Μαρή: «Συνέχειες, ασυνέχειες και μεταβολές στην κατοίκηση των πόλεων της κεντρικής Κρήτης κατά την περίοδο μετάβασης από την ύστερη αρχαιότητα στους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Τα τεκμήρια της νεότερης αρχαιολογικής έρευνας», 2016: 12ο Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Ηράκλειο (δημοσιευμένο ηλεκτρονικά).
4. Αντώνης βασιλάκης, Η μεγάλη επιγραφή με τον κώδικα των νόμων στη Γόρτυνα., Εκδόσεις Μύστις, Ηράκλειο.
5. Κόμβος Οδυσσέας, Υπουργείο Πολιτισμού, συγγραφέας Μαρία Εγγλέζου.
5. Antonino Di Vita: Η Γόρτυνα της Κρήτης. Δεκαπέντε αιώνες αστικού βίου, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο, 2015.
6. Antonino Di Vita: «Η Γόρτυνα της Κρήτης», Αρχαιολογία και ιστορία μιας αρχαίας πόλης, Αθήνα, 2000.